

Такризи

муқарризи расмии дувум ба диссертатсияи номзадии Чавҳарова Мучибахон Одилевна «Юсуф ва Зулайхо» - и Ховарии Шерозӣ ва муқоисаи он бо достони ҳамноми Абдурахмони Қомӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ, аз рӯи ихтисоси 10.01.01.-

Адабиёти тоҷик

Таҳқиқи баррасии достонҳои манзуме, ки сарчашма дар адабиёти шифоҳии мардумони мухталифи олам доранд, дар марҳилаи нави ташаккули адабиётшиносии тоҷик дар мақоми яке аз мавзуоти меҳрварӣ қарор гирифтааст. Хоса, достони «Юсуф ва Зулайхо», ки аз ҷумлаи достонҳои сарчашма дар фолклори мардумони яҳуд ба шумор меравад, дар адабиёти тоҷик мавқеъ ва мақоми хосаеро соҳиб буда, асари он ба ҳаде чашмас аз, ки дар заминаи суҷаи он силсилаи ҳамосаҳои ишқӣ дар адабиёти форсу тоҷик ба вучуд омадаанд. Албатта, роҷеъ ба достонҳои мухталифи ҳамноми «Юсуф ва Зулайхо», ки дар адабиёти форсу тоҷик ба қалам омадаанд, силсилаи тадқиқот рӯи қор омадаанд, ки метавон ба қорномаҳои илмии донишмандони тоҷик чун Аълоҳон Афсаҳзод, Юсуфҷон Салимов, Абдулманнони Насриддин, Умеда Ғаффорова, Вафо Элбоев

Фаҳриддин Насриддинов ва дигарон ёдовар шуд. Рисолаи номзадии Чавҳарова Мучибахон Одилевнаро таҳти унвони «Юсуф ва Зулайхо» - и Ховарии Шерозӣ ва муқоисаи он бо достони ҳамноми Абдурахмони Қомӣ» метавон идомаи мантиқии ҳамин силсилаи тадқиқот ба шумор овард, ки пеш аз ҳама дар оғ бори аввал достони «Юсуф ва Зулайло»-и Ховарии Шерозӣ бори аввал дар адабиётшиносии тоҷик дар дар муқоиса ба шеваҳои нигориш, сабки офариниши образҳо ва дигар вежагиҳои достони ҳамноми Абдурахмони Қомӣ ба қалам омадааст.

Рисола аз муқаддима, се боб, се боб, 16 фасл, хулоса ва рӯйхати адабиёт таркиб ёфтааст. Дар муқаддимаи рисола диссертант зарурати

тахкик ва аҳамияти омӯзиши мавзуро мушаххас намуда, муҳимтарин таҳкикотеро, ки то кунун дар заминаи баррасии ҷойгоҳи достони “Юсуф ва Зулайхо” дар адабиёти тоҷик ба қалам омадаанд, шарҳу тафсир намуда, баъдан масоили меҳварии рисолаи илмии худ ва тозагиҳои тадқиқоташро дар заминаи баҳои илмӣ додан ба корномаҳои илмии анҷомдодаи донишмандони ватаниву хориҷӣ муқаррар сохтааст.

Боби аввали рисола “Муҳтаво, сохтор ва сюжети дostonҳои «Юсуф ва Зулайхо»-и Ховарии Шерозӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ” унвон дошта, муҳимтарин масоили мавриди назари муаллиф дар ду фасл ба риштаи таҳкик кашида шудаанд. Диссертант дар фасли аввали ин боб кӯшидааст, ки манобеъ ва сарчашмаҳои зуҳури қиссаи “Юсуф ва Зулайхо”-ро аз китобҳои қухани динии ақвоми мухталиф ҷустуҷу намуда, муайян намояд, ки сужаи қиссаи «Юсуф ва Зулайхо» дар бобҳои 37-50-и «Библия» ва сураи 12-и «Қуръон», ки бевосита номи “Юсуф”-ро дорад, омадааст. Баррасии анҷомдода ва таҳлилҳои амиқи вай муқаррар сохтаанд, ки дар сураи мазкур 52 маротиба номи Юсуф зикр шудааст. Дар ҷараёни баррасии масъалаи мазкур муҳаққиқ ба хулосаи расидааст, ки ҳарчанд қиссаи мазкур дар китобҳои динии ақвоми дигар чун Таврот ва Инҷил дида мешаванд, аммо дostonҳои дар адабиёти форсу тоҷик ба ин ном ба қалам омада, асосан сарчашма дар китоби муқаддаси Қуръон доранд. Аз ҷумла, ба таъкиди унвонҷӯ Абдурахмони Ҷомӣ ва Ховарии Шерозӣ низ пеш аз ҳама аз оёти мазкури китоби муқаддаси Қуръон суд ҷустааст. Вале бо ин ҳама диссертант сарчашмаҳои зуҳури сужаи дostonи мазкурро дар кутуби “Таврот” ва “Инҷил” муқаррар намуда, шеваҳои тазаққури қиссаи номбурдаро дар китобҳои ёдшуда баён дошта, вачҳи шинохти ин кутуби муътабари диниро ба унвони сарчашмаҳои масеҳии дostonҳои мавриди тадқиқи хеш шарҳу тафсир мекунад. Дар заминаи муқаррар намудани сарчашмаҳои исломии дostonи “Юсуф ва Зулайхо” дар тадқиқоти анҷомдодаи хеш муаллиф дуруст ишорат мекунад, ки маҳз

дар асоси зикри хушавии достони мазкур дар китоби муқаддаси Қуръон. яъне дар Сураи Юсуф матни қиссаи мазкур ба кутуби динӣ, тафосир. адабиёти шифохӣ ва силсилаи китобҳои маъруф ба қиссаҳои анбиё ворид гардида, аз ҳар ҷиҳат такмилу ташаккул пайдо намуд. Диссертант ба хулосаи дурусти илмӣ мерасад, ки ҳарчанд шоирони адабиёти классикии форсу тоҷик, аз ҷумла Ҷомӣ ва Ҳоварии Шерозӣ асли суҷаи достони мазкурро аз китобҳои динии “Таврот”, “Инҷил” баргирифтааст ва ҳатто агарчӣ таъсири китоби муқаддаси “Қуръон” ва суҷаи мазкур дар он барои эҷоди достони мазкур бузург аст, аммо суҳанварони мо, аз ҷумла шоирони мавриди таҳқиқ дар умум дар матни суҷаи достон матолибе аз худ афзудаанд, ки ин бешак ба нақши суҳанвраони адабиёти форсу тоҷик дар ташаккул ва такмили суҷаи достон таъкид меварзад.

Арзиш ва аҳамияти дигари боби аввали диссертатсия дар он зухур меёбад, ки дар он муаллиф бар асоси матолиби тазкираҳо, сарчашмаву манобеи таърихӣ, таҳқиқоти анҷомёфта шарҳи ҳоли Ҳоварии Шерозиро барқарор намуда, ба сурати комил барои аҳли мутолеа манзур мегардад. Зиндагинома ва мероси адабии ин суҳанвари мумтози адабиёти асри XIX маҳз тавассути тадқиқоти анҷомдодаи унвончу бори аввал ба хонандаи тоҷик пешниҳод шудааст. Баробари ин, вазн ва масоили сарчашмашиносӣ, сохтор ва муҳтавои достони “Юсуф ва Зулайхо”-и Ҳоварии Шерозӣ низ маҳз дар ҳамин фасли рисола ба таври муфассал ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст. Баррасихои илмии муаллиф муқаррар намудаанд, ки ин шоири номвари асри хеш асосан ба маснавиҳои ҳамноми Ҷомӣ ва Нозими Ҳиротӣ дастрасӣ ва баробари ин этимоди комил доштааст, ки натиҷаи ҳамин тавачҷуҳи вай омил ба бунёди ирфонии маснавии шоир гардидааст. Нашрҳои анҷомёфтаи маснавии “Юсуф ва Зулайхо”-и Ҳоварии Шерозӣ, арзиш ва аҳамияти онҳо, сабабҳои навишта шудани достон, таҳқиқу баррасии ҷойгоҳи достони мазкур дар раванди маснависароӣ дар адабиёти форсу тоҷик,

хоса дар миёни маснавиҳои дигари ҳамноми он аз дидгоҳи адабиётшиносони ватаниву хориҷӣ низ аз назари диссертант берун намондаанд.

Бо ҳамин равиш, диссертант дар бораи маснавии “Юсуф ва Зулайхо”-и Абдурахмони Қомӣ қусторҳои илмии ҳешро манзур намуда, ҳатто ба раванди таҳқиқу омӯзиши мероси адабии ин суҳанвар, аз ҷумла достони мавриди таваҷҷуҳи ҳеш дар Тоҷикистон ва берун аз он рӯчуъ намуда, ба таври иҷмолӣ рӯчеъ ба нашрҳои анҷомёфтаи он дар кишвари мо зикри иттилоъ кардааст. Ҳамзамон, нашр ва тарҷумаҳои хориҷии ин маснавии Қомӣ низ аз дидгоҳи муаллиф берун намондааст, ки ин амр ба доираи васеи баррасии илмии диссертант рӯчеъ ба яке аз тамоюлҳои аслии тадқиқоти анҷомдодаи вай таъкид меварзад. Фузун бар ин, дар заминаи кӯшишҳои илмии ҳеш аз мавҷудияти 199 нусхаҳои хаттии достони мазкури Қомӣ дар китобхонаҳои ҷаҳон хабар дода, нусхаҳои мавҷуд дар китобхонаҳои Тоҷикистонро тасвиф кардааст. Пажӯҳишоти дар заминаи нусхашиносӣ анҷомдодаи унвончу ба таври воқеӣ шуҳрат ва маъруфияти ин маснавии шоирро дар аксои олам собит намудаанд.

Боби дувуми рисола “Таҳлили муқоисавии ғоя ва симоҳои марказии достонҳои “Юсуф ва Зулайхо”-и Ховарии Шерозӣ ва Абдурахмони Қомӣ” унвон дошта, дар он масоили меҳварии тадқиқот дар ҷаҳор фасл шарҳу тафсири илмӣ пайдо кардаанд. Мутолеаи мабоҳиси дар ин боб анҷомёфта муқаррар менамояд, ки муҳаккик дар доираи пажӯҳишҳои ҳеш пеш аз ҳама ин ду достони ҳамномро аз дидгоҳи ғоя, мазмуну мундариҷа, симоҳои марказӣ нахуст дар алоҳидагӣ ба риштаи таҳқиқ қашида, баъдан бо ҳамин шева таҳлили қиёсӣ анҷом додааст. Умумиятҳои аслии ҳар ду достон пеш аз ҳама дар заминаи сарчашмаи ягона доштани онҳо, доираи ширкати қаҳрамонҳои осор, хати суҷаи ягона ва амсоли ин муқаррар шудаанд. Баробари ин, зимни таҳлили қиёсии ҳар ду асар унвончу муқаррар намудааст, ки яке аз махсусияти муҳиме, ки пайванди маъноии ҳар ду асарро дар шеваи

нигориши берун аз сужаи дoston таъмин намуда, ба афроди сиёсӣ ва давлатмардони замон бахшида шудани ҳар ду дoston ба шумор меравад. Ба таъкиди муаллиф, агар дostonи Ҷомӣ ба Султон Ҳусайн Бойқаро бахшида шудааст, пас Ховарии Шерозӣ низ маснавии хешро ба шохзодаи қочор Маҳмуд Мирзо тақдим дошта. Чунин шеваи қор дар ҳарду асар ҳолӣ аз аҳамияти ғоявӣ нест, зеро ба таъкиди диссертант бахши мадҳии дар ҳамин замина ба қалам омадаи ҳар маснавӣ дар меҳвари андешаҳои ҳар ду шоир тарғиби ғояи шоҳи одил қарор дорад. Фузун бар ҳамаи ин монандиҳо, муҳаққиқ ба натиҷаи дурусти илмӣ расидааст, ки вақте ин ду асар дар муҳити ҷудогона, замон ва макони мухталиф ба қалам омадаанд, ҳамин амр дар навбати аввал метавонад, ки бо назардошти ифодагии руҳияи даврони гуногун миёни онҳо фарқияте эҷод намояд. Баробари ин, дар ҷараёни таҳқиқи қиёсӣ ва таҳлили умумиятҳои мавриди назар дар рисола мушаххас гардидааст, ки доираи афроди меҳварии мавриди ситоиш дар маснавии “Ҷомӣ” маҳдуд ба Султон Ҳусайни Бойқаро нест, балки ӯ дар бархе маворид аз Ҳоҷа Убайдуллоҳи Аҳрор ва Навоӣ низ васф мекунад, ки ин амр ба ҷанбаи муҳими ирфониро соҳиб будани асари мавриди назарро собит мекунад. Мулоҳизот ва андешаҳои хешро бо зикри порчаҳо аз маснавӣ, ки бозгӯи ҳақиқати ин амр буда, пайванд ва иродати Ҷомиро ба тариқати нақшбандия ба субут мерасонанд, мустанад гардонидаст.

Дар боби савуми рисола, ки Вежагиҳои услубӣ ва бадеии дostonҳои «Юсуф ва Зулайхо»-и Ховарии Шерозӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ” унвон дорад, бо равиши тадқиқи қиёсӣ унвонҷӯ шабоҳат ва фарқиятҳои ҳар ду дostonро аз лиҳози устухонбандӣ, ҷеҳрафаринӣ, тасвирсозӣ, забон ва сабки нигориш муқаррар намуда, аз ин роҳ мулоҳизаҳои илмии ҳудро роҷеъ ба арзишҳои адабии ҳар ду дoston баён доштааст. Баробари ин, масъалаи ҷойгоҳи хоб ва руъё, мунозира ва қорбурди шеваи номанигорӣ низ дар дostonҳо ба унвони вежагиҳои муҳими ҳунарии он ба риштаи тадқиқ қашаида шудааст. Мулоҳизоти унвонҷу роҷеъ ба

мухтассоти сабкӣ ва арзишҳои адабии ҳар ду асар бо шеваи муқоиса имкон додааст, ки ӯ диду назари хешро дар бораи аҳамияти ҳар яке аз ин дostonҳои ҳамном дар адабиёти тоҷик, инчунин шеваҳои хоси истиқболи Ховарии Шерозӣ аз сабку салиқа ва шеваи баёни Қомӣ баён намуда, бад-ин васила мақоми ҳар ду дostonро дар равандии нигориши дostonҳои ишқӣ дар адабиёти гузаштаи мо муқаррар созад. Таҳқиқи ҷойгоҳи саноеи бадеие чун ташбеҳ, талмех, истиора, нидо, тавсиф ва амсоли ин дар ҳар ду дoston низ ба муаллифи рисола имконият додааст, ки арзишҳои адабиву бадеии дostonҳои ҳамномро аз роҳи дигар муқаррар намуда, ба натиҷае бирасад, ки воқеан ҳар ду суҳанвар дар шеваҳои шоиронаи қорбурди саноеи бадеӣ муваффақанд ва ин равиш ба онҳо имконият фароҳам овардааст, ки ҷанбаҳои ҳунарии дostonҳои худро тақмил ва тақвият бахшанд.

Дар хулосаи рисола, ки аз 18 банд таркиб ёфтааст, натиҷаҳои тадқиқоти анҷомдодаи диссертант ба таври мушаххас баён шудаанд. Қамъбасти баррасии анҷомдодаи илмӣ ӯ муқаррар намудааст, ки воқеан ҳарду дoston дар мақоми хеш аз арзишҳои муҳими адабиву бадеӣ бархурдор буда, бо назардошти дар замон ва макони ҷудоғона ба қалам омадан, баробари доштани пайванд ва умумиятҳои фаровон аз вежаҳои хоса ва фарқиятҳои кулӣ низ бархурдор ҳастанд.

Дар умум, рисола бо истифода аз сарчашма ва манобеи муҳими адабӣ, сабки равони илмӣ ба қалам омада, баёнгари он аст, ки унвончу дар ҷараёни таълифи он аз осори фаровони адабиву таърихӣ, пажӯҳишҳои дар заминаи дostonҳои ҳамноми “Юсуф ва Зулайхо” дар адабиётшиносии ватанӣ хориҷӣ ба анҷом расидаро мутолеа намуда, дар ҷараёни таҳлилу таҳқиқи матолиби меҳварии рисола мулоҳизаҳои хешро ба таври мустақил низ баён доштааст.

Дар баробари дастовардҳои шоёни илмӣ дар рисола бархе норасоӣҳоро қамбудихо низ ба назар мерасанд, ки ба таври кулӣ ба ҷанде аз онҳо ишорат хоҳем намуд:

1) Маълум аст, ки яке аз таҳқиқоти муҳим дар мавриди баҳси ба калами Фирдавсӣ нисбат надоштани аввалин достони “Юсуф ва Зулайхо” аз ҷониби муҳаққиқи покистонӣ Ҳофиз Маҳмудхони Шеронӣ сурат гирифтааст. Ҳарчанд дар хулосаи рисола муаллиф аз ин муҳаққиқ ҳамчун ҷонибдори ин ақида ном бурдааст, аммо дар қисмати дараҷаи омӯхта шудани мавзӯ аз он сарфи назар шудааст. Баробари ин, дар зимни зикри номи муаллиф ба иштибоҳ роҳ дода, онро чун Муҳаммадхони Шеронӣ овардааст. Баробари ин, роҷеъ ба ин мавзӯ устод Абдулманнони Насриддин низ мақолае ба қалам овардаанд, ки дар баҳши дараҷаи омӯхта шудани мавзӯ ба он ишорат нарафта. Хуб мебуд, ки унвонҷӯ ба тадқиқоти анҷомдодаи ин муҳаққиқон рӯҷуъ менамуд.

2) Дар муқаддима рисола хангоми зикри сарчашмаҳои тадқиқот унвонҷӯ танҳо осори зерин «Таврот», «Қуръон», «Таърихи Табарӣ»-и Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ, «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ»-и Абӯҷаъфар Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ, тафсирҳо, қасас-ул-анбиёҳо ба ҳукми сарчашмаҳои тадқиқот зикр шудаанд. Бояд дар ин радиф ҳар ду маснавии “Юсуф ва Зулайхо”-и Ҷомӣ ва Ховарии Шерозӣ низ зикр ёбад.

3) Боби аввали рисола аз 4 фасл иборат буда, дар фаслҳои аввал ва дувуми он «Манбаъ ва сарчашмаи масеҳии достонҳои «Юсуф ва Зулайхо»-и Ховарии Шерозӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ» ва «Манбаъ ва сарчашмаи исломии форсии тоҷикии достонҳои «Юсуф ва Зулайхо»-и Ховарии Шерозӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ» ном гирифтаанд. Хуб мебуд, ки диссертант ҳар ду фасли мазкурро муттаҳид намуда, масоили меҳварии онро зери унвони манбаъ ва сарчашмаҳои масеҳӣ ва исломии достонҳои «Юсуф ва Зулайхо»-и Ховарии Шерозӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ» мавриди баррасӣ қарор меод, зеро ба назар мерасад, ки ҳар ду фасл дар умум 15 саҳифаро ба вучуд овардаанд.

4) Бо сабаби он ки дар фасли савуми боби аввали рисола диссертант ба таҳқиқи шарҳи ҳоли Ховарии Шерозӣ низ пардохтааст, беҳтар мебуд, ки он ҳамчун “Ховарии Шерозӣ ва “Юсуф ва Зулайхо”-и ӯ унвонгузорӣ карда шавад.

5) Дар фасли чоруми боби аввал, ки ба таҳқиқи достони “Юсуф ва Зулайхо”-и Қомӣ бахшида шудааст, муаллиф нахуст роҷеъ ба ҷойгоҳи ин шоири шаҳир дар адабиёти тоҷик изҳори назар намуда, баъдан роҷеъ ба муҳаққиқони рӯзгору осори шоир, инчунин пажӯҳишгарони маснавии “Юсуф ва Зулайхо”-и Қомӣ мулоҳизаронӣ кардааст. Ба андешаи мо ба қисмати дараҷаи омӯхта шудани мавзӯ интиқол додани ҳамин бахши фасли мазкур мувофиқи мақсад хоҳад буд.

6) Боби дувуми рисола низ аз ҷаҳор фасл таркиб ёфтааст. Ба андешаи мо дар доираи як фасл баён намудани матлабҳои асосии фаслҳои дувум ва савум мувофиқ мақсад аст, зеро имкон дорад, ки ба гунаи равиши фасли аввал ва ҷаҳорум муаллиф баррасии симоҳои асосии ҳар ду достонро дар як фасл ба риштаи таҳқиқ кашад.

7) Дар банди 18-и Хулосаи рисола унвончу таъкид намудааст, ки “Достонҳои ҳар ду шоир ба сабки хуросонӣ мансубанд ва дар баробари ин сабки инфиродии худро доранд”. Ба андешаи мо ин назари муаллиф қобили истикбол нест, чун маълум аст, ки Абдурахмони Қомӣ дар миёнаи сабки ироқӣ ва ҳиндӣ қарор дорад ва даврони зиндагонии Ховарии Шерозӣ бошад асосан дар муҳити адабии вай сабки бозгашти адабӣ ҷараён дошт. Ҳаройина, имкон дорад, ки диссертант матлабро ба шакли “дар сабки нигориши осори мазкур аносири сабки хуросонӣ ба мушоҳида мерасанд”, ифода кунад.

8) Дар феҳристи адабиёти истифодаи рисола низ баъзе ноҳамгуниҳо дар зикри унвони осор ба мушоҳида мерасад, ки бартароф намудани онҳо ба салоҳи кори муаллиф хоҳад буд.

Албатта, ин камбудихо ба ҳеҷ вачҳ арзиши илмӣ диссертатсияи Муҷиббахон Ҷавҳароваро поин намебаранд. Бо итминон метавон гуфт,

ки Албатга, ин норасихои мазкур ҳаргиз арзиш ва аҳамияти фишурдат рисола ро поин намебаранд ва мо бо аз рӯи фишурдаи рисола итминон гуфта метавонем, ки аз рӯи диссертатсияи Чавҳарова Мучибахон Одиловна «Юсуф ва Зулайхо» - и Ховарии Шерозӣ ва муқоисаи он бо достони ҳамноми Абдурахмони Чомӣ» ба асоси меъёрҳои муқаррарнамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он шоистаи дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01. – Адабиёти тоҷик мебошад. Автореферат ва китобу мақолаҳои нашрнамудаи диссертант муҳтавои диссертатсияро ифода карда метавонанд.

Муқарризи расмӣ дувум,
дотсенти кафедраи адабиёти классикии тоҷики
МТД «Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Б. Гафуров»

Нуралӣ Нуров

Имзои Н. Нуровро тасдиқ мекунам:
Сардори Раёсати кадрҳои МТД
«Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Б. Гафуров»

З. Ашрапова

Суроға: 735700 Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Хучанд: мкр. 16, Хуррамшаҳр 38
E-mail: nurali74@mail.ru
Тел.: +992928763797

